

«ГОЛОДОМОР-ГЕНОЦИД» ЯК КАТЕГОРІЯ ПОЛІДИСЦИПЛІНАРНОГО ІСТОРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПОДІЙ 1932–1933 РОКІВ В УКРАЇНІ

У статті обґрунтовується необхідність і ефективність застосування категорії «Голодомор-геноцид» в контексті полідисциплінарного історичного дослідження трагічних подій 1932–1933 рр. в Україні. З'ясовано, що той підхід, яким оперують представники негеноцидного напрямку під час трактування цих подій, обмежений документально-фактографічним канонем і історіографічним дискурсом, натомість для того, щоб досягнути правду, масштаб і значення подій 1932–1933 рр. в українській історії, потрібно звернутися до співпраці дисциплін і дискурсів. Запропоновано семантичну матрицю категорії «Голодомор-геноцид», коли йдеться про спеціальний намір і організований набір належних дій з боку комуністичної влади, які спрямовані на знищення українців як етносу, «парагромадянського» суспільства та нації, шляхом «колективізації побуту» та підтримання голоду в режимі терору.

Ключові слова: Україна, українське село, Голодомор-геноцид, 1932–1933 рр., історичне дослідження, полідисциплінарний підхід.

Звертаючись до трагічних сторінок в українській історії, які стосуються подій 1932–1933-го рр., кожен дослідник зіштовхується з численним прошарком наявних методологічних підходів, інтерпретацій, фактологічних канонів і матеріалів, котрі гуртують навколо себе відповідне академічне середовище, до якого можна віднести українських, російських та зарубіжних вчених, переважно істориків, роботи яких утворюють відповідний дискурс, який прийнято сьогодні називати «Голодомором в Україні».

Для більшості пересічних громадян в контексті сучасних процесів націо- та державотворення, що супроводжуються патріотичним підйомом, тема Голодомору є болючою і показовою, щодо придушення національної свідомості місцевого населення (Р. Конквест) як методу запобігання пробудженню досвіду визвольної боротьби. Йдеться про генетичну схильність українців до боротьби з загарбниками і окупантами, котра формувалася впродовж багатьох століть, утворюючи відповідне «тло», яке варто розуміти слідом за Л. Вітґенштайном, М. Гайдеґґром і М. Поланьї, як контекст невисловлених самоочевидних настанов, що не стверджуються відкрито і можуть навіть не усвідомлюватися носієм відповідних поглядів¹. По суті, ця схильність є невід'ємною частиною життєвого світу українців, чим і пояснюється те, що тема Голодомору сприймається передусім на емоційному рівні.

Якщо звичайній людині не обов'язково долати межі зазначеного «тла», то історик-дослідник це повинен робити, для того, щоб глибше зрозуміти стан справ, дістатися суті. Якщо для зарубіжних чи російських дослідників це не складає особливих труднощів, затим що життєвий світ українців для них є стороннім явищем, неорганічним відповідно до їхнього світогляду, то для українських істориків це не така легка справа. Їм складніше досягнути певного рівня об'єктивності та незаангажованості у цій темі, відповідного ступеня заглибленості у факти, порівнюючи і співставляючи їх зі всією сумлінністю науковця. *Складно, але можливо і необхідно!* Бо хто як не той, у кого рідні та близькі потерпали від Голодомору, зможе у повній мірі, комплексно і глибокого пізнати це, не відступаючи від прагнення розібратися у тому, як все було насправді, будучи носієм національної пам'яті.

Варто погодитися з підходом, відповідно до якого вчених, які займаються дослідженням дій комуністичної влади у 1932–1933 рр., можна класифікувати за двома напрямками: **геноцидним** або так званим «канонічним дискурсом Голодомору» та **негеноцидним** або «індустріалізаційним». Такий поділ є логічним і закономірним, виходячи з характеру тих дискусій, котрі точаться навколо зазначених подій. Якщо представники першого напрямку, який був обґрунто-

ваний Р. Конквестом, Р. Сербиним, Дж. Мейсом, В. Василенком, В. Сергійчуком, М. Антонович та ін., переконані у тому, що у 1932–1933-х рр. був Голодомор-геноцид українців як нації та етносу, а відповідно організований і підтриманий у штучний, політичний спосіб терор, то прихильники другого напрямку, серед яких переважно російські вчені, але є й західні та деякі українські, вважають цей голод трагедією, яка була спричинена багатьма факторами в основному природно-кліматичними та дезорганізаційними в аграрному секторі економіки, проте аж ніяк не була спланованою політичною кампанією проти українського населення.

Не заглиблюючись у «з'ясування стосунків» між представниками вказаних напрямків, що є предметом окремого порівняльного аналізу, хотілося б звернутися до обґрунтування на методологічному рівні доцільності застосування категорії «Голодомор-геноцид» в контексті історичного дослідження подій 1932–1933-х рр. Справа в тому, що серед найбільших закидів в бік дослідників – прибічників геноцидного напрямку з боку їхніх опонентів, є звинувачення у тяжінні до віктимності під час викладу подій, у виході за межі академічного дискурсу в політичну площину, ангажованості і т.ін., мовляв, треба більше приділяти увагу фактам і документам, а не якимось там ідеологічним замовленням. А найбільш показовою у цьому відношенні є думка історика В. Солдатенка: «...усі прибічники концепцій «спланованого голоду» відмовляються від найменших спроб більш-менш ґрунтовно розібратися в альтернативних підходах, в усій сумі факторів, що призвели до лиха, а відразу «кидаються в атаку», починають здійсмати неймовірний галас, апіорі приписуючи об'єктивним науковцям наміри і спроби реабілітації сталінізму і його практики»². Або ще твердження про те, що підхід, «що сповідує геноцидну версію, корумповану політикою, є проявом кон'юнктурно-пропагандистського синдрому, який навряд чи має надійну перспективу подальшого розвитку, впливу на масову свідомість. Він підживлюється ненауковими чинниками, а відтак, рано чи пізно поступиться перед своїм антиподом»³.

Ця критика геноцидної концепції є гострою і незручною для її прихильників, особливо, якщо говорити про суто історичний чи історіографічний підхід, метою якого є «прив'язка до факту» і ні кроку назад від нього, де під «прив'язкою» розуміється фізична наявність документу та його пряме прочитання. Все зводиться до головного аргументу: покажіть нам документально наявне підтвердження чітко розробленого плану зі знищення українців як нації та етносу, і тоді ми повіримо. Якщо такого немає, то про який «спланований голод» можна говорити. Більшість тих, хто наголошує на цьому, або добре розуміють, що документи могли бути знищені чи знаходяться в засекречених архівних фондах у Москві, або ж є заручниками «об'єктивіської» методології, розуміючи під «об'єктивністю» тезу – якщо подія зафіксована документально, відповідно вона була реально.

Такий звужений підхід є непродуктивним, якщо його застосовувати до теми Голодомору, що є *міждисциплінарним полем*, в межах якого на певній платформі має відбуватися співпраця методів і підходів. У цьому сенсі історик має вийти за межі буквального фактографічно-документального канону, та заручитися, по суті, підтримкою полідисциплінарного контексту, інтегрувавши його до історичного дослідження.

Через те, *метою статті* є спроба аналізу категорії «Голодомору-геноциду» крізь призму полідисциплінарного історичного дослідження трагічних подій 1932–1933-х рр. Мета ця реалізується в наступних *завданнях*: по-перше, з'ясування специфіки полідисциплінарності історичної науки, по-друге, визначення контурів полідисциплінарності в історичному дослідженні вищевказаних подій і, по-третє, аналіз на цій підставі механізму імплементації терміну «Голодомор-геноцид» в науковий дискурс, що утворився навколо цієї проблеми.

Джерельною базою даного дослідження є роботи, які присвячені, як питанню розвитку міждисциплінарних студій в контексті становлення історичної науки у зв'язку зі студіями пам'яті (О. Волянчук⁴, Я. Калакура⁵, А. Киридон⁶, М. Кромм⁷, С. Маловичко і М. Румянцева⁸, М. Раттур⁹ та ін.), так і окремим аспектам осмислення подій 1932–1933 рр. в Україні (М. Антонович, А. Безансон¹⁰, В. Василенко¹¹, В. Васильєв і Л. Віола¹², А. Граціозі¹³, Р. Девіс і С. Віткрофт¹⁴, Я. Калакура¹⁵, Г. Касьянов¹⁶, Р. Конквест¹⁷, С. Кульчицький¹⁸, В. Марочко¹⁹, Д. Мейс²⁰, А. Портнов²¹, Л. Слободян²², В. Сергійчук, О. Стасюк²³, Р. Сербин, М. Таугер²⁴, В. Харченко²⁵, Л. Юрченко²⁶ та ін.). Ще сюди відносяться численні архівні документи та матеріали, спогади та описи тих трагічних подій в українській історії, які ми намагаємося розглядати в більш широкому етнокультурному контексті.

Переходячи до викладу основного матеріалу, хотілося б почати з деяких моментів відносно появи полідисциплінарності гуманітарного знання взагалі та історичного зокрема, оскільки це є важливою методологічною засадою у нашому дослідженні. Це стосується, в першу чергу, руху історичного знання на шляху до своєї дисциплінарної визначеності протягом ХІХ ст.

та проходження ним у ХХ-му низки епістемологічних поворотів, серед яких антропологічний, лінгвістичний та культурний. Останній уможливив принципово нове бачення проблем «нації» і «держави», віднайшовши в них певні культурні конструкції, і звернув належну увагу на простір, який вже ототожнюється не лише з «територією» чи географічним середовищем, але й постає «культурною конструкцією, винайденою людиною, що будує просторову ідентичність для певного локусу, місця проживання, відпочинку та інших своїх дій»²⁷. У даному відношенні маємо справу з просторовим поворотом в межах класичної європейської моделі історіографії («історіографії часу»). Якщо до цього додати ще й перехід від лінійних моделей до цивілізаційних, зміщення акценту з лінійної конструкції історії на коеволюційний екзистенційний простір культури (зокрема, акцентування уваги Г. Ріккертом на необхідності осмислення історичного об'єкта не лише в процесі історичного розвитку, а й у контексті «відносин, що пов'язують об'єкт з навколишнім середовищем... з історичним цілим»²⁸), тоді закономірними і зрозумілими виявляються методологічні пошуки у сфері соціального та гуманітарного знаннями на початку ХХ ст. у напрямку вироблення міцних міждисциплінарних контактів історичного знання, зокрема з соціологією і психологією (йдеться здебільшого про включення історичного фактажу до психологічних і соціологічних студій). І на додачу ще процес розмивання дисциплінарної визначеності в «новій історичній науці», поява якої пов'язана зі «Школою Анналів», представники якої, як стверджував П. Нора, не могли змиритися з підходом до національної історії як лінійної оповіді про причинно-наслідкові зв'язки²⁹.

Поряд з вищезазначеними тенденціями на становлення полідисциплінарності вплинула і криза довіри до історичного метанаративу, що проявилось в інтересі до мікроісторії в останній третині ХХ ст. Постала необхідність для джерелознавчої концепції, орієнтованої на видову структуру корпусу історичних джерел, пошуку шляхів нової інтеграції на тлі постмодерністської роздробленості. Вихід з цієї ситуації у можливості *конструювання соціокультурного простору* в контексті просторового повороту і в рамках нової локальної історії.

Пошук нових підстав науковості породжує перед сучасними дослідниками нову проблему: віднайти для історичного джерела ефективний і доцільний інтерпретаційний інструментарій. І в цьому аспекті продуктивним є звернення до поняття «*емпірична реальність історичного світу*», яке було запропоноване О. Медушевською³⁰. «Головна прикметна властивість людського мислення – здатність цілеспрямовано створювати продукт у вигляді матеріального образу і здійснювати опосередкований інформаційний обмін з собі подібними, що і створює можливість погляду зі сторони і... створення власної історії. Назвати рукотворну реальність людською чи назвати її історичною в категоріях даного підходу синонімічно»³¹.

Такий підхід, враховуючи потенціал антропологічного повороту та основне досягнення Науково-педагогічної школи джерелознавства (Росія), згідно з яким в рамках джерельної концепції об'єктом історичного пізнання є не окремо взяте історичне джерело (пошук якого є улюбленим прийомом представників негеноцидної концепції подій 1932–1933 рр. в Україні), а система видів історичних джерел, що комплексно і структурно презентує певну культуру та конкретно-історичну проблему, є набагато продуктивнішим за соціально орієнтований підхід, що шукає історичну подію по архівних «слідах». Чи заперечує він цінність архівних і будь-яких інших джерел? Певно, що ні, радше вказує необхідність їхнього розгляду в межах ширшого соціокультурного поля та на ґрунті емпіричної реальності, котра відтворюється в процесі багатоаспектного вивчення конкретної проблеми засобами полідисциплінарного підходу.

У свою чергу, це актуалізує методологічний ресурс, по-перше, «Memory Studies» (студій пам'яті) в контексті основних їх сегментів (історичному, соціологічному, психологічному, культурологічному, герменевтичному)³²; по-друге, «Genocide Studies» (студій з геноциду) та радянології (Sovietology), де важливими є праці не лише російських вчених, але й зарубіжних дослідників; по-третє, студій (Trauma Studies), що дають змогу науковцям досліджувати та осмислювати наслідки «колективної психологічної травми». Враховуючи емпіричну специфіку і розмах трагічних подій 1932–1933 рр. в Україні, наслідки яких представлені багаточисленними спогадами про руйнацію традиційної етнокультури та процес деформації традиційного способу життя селянства і родинної обрядовості, а ще деморалізацію поведінки селян внаслідок репресивної політики влади (факту якої не заперечують навіть представники негеноцидної концепції, які вказують як на побічний ефект коренізації та пришвидшених темпів індустріалізації (?!)), не кажучи вже про катастрофічні демографічні втрати, саме полідисциплінарне історичне дослідження зазначених подій здатне найбільш повно і об'єктивно пізнати останні.

Зіштовхнувшись з потребою вийти за межі локально-фактологічного поля (пошук конкретного припису або постанови в архівах, яка б вказувала на те, що голод був спланованим

явищем) в більш ширший соціокультурний контекст, ми відразу помічаємо, що те, що представники негеноцидної концепції називають «голодом» чи, навіть, «Голодомором», розуміючи під цими поняттями події, що не мали системно-політичного характеру, є далеким від правди. Хотілося б відмітити, що це стає можливим на засадах полідисциплінарності, коли підключаються дані етнографії і етнополітології, демографії, права, психології тощо на тлі історичного аналізу цих подій, які доповнюють історіографічні польові практики.

Зокрема, застосовуючи у історичному дослідженні суспільно-політичних змін в українському селі у контексті формування комуністичної системи системно-структурний та соціокультурний підходи, потенціал цивілізаційної концепції та антропологічно орієнтованої історії до аналізу джерельної бази (1460, з яких лєвова частка – 242 справи, які зберігаються у 93 фондах центральних і місцевих архівосховищ України і Російської Федерації.), С. Маркова доводить, що протягом 1917–1933 рр. «українське село було об'єктом *цілеспрямованого* [курсив автора – О. С.] суспільно-політичного та ідеологічного впливу, ресурсним джерелом індустріалізації та колективізації. Встановлення єдиної ідеології марксизму-ленінізму, однопартійної системи, засилля бюрократичного апарату, знищення приватної власності, відсутність громадянських свобод призводили до змін психосоціальної культури українського села»³³.

Головна мета, на думку дослідниці, таких цілеспрямованих дій – придушення «парагромадянського» селянського суспільства шляхом організації великого соціалістичного землеробства, колективізації, впровадження «різкокласової політики на селі» поширення кооперативного руху, нейтралізації громадських форм самоорганізації землевласників і політичної активності селян, упровадження «перехідних заходів» і «ножиць цін», надексплуатації людських ресурсів, насильницьких хлібозаготівель, культивування бідності як чесноти, поглиблення соціальної диференціації, перешкоджання продуктивному господарюванню одноосібних господарств шляхом введення «нової» фіскальної політики і через організацію сільськогосподарських виробничих кооперативів чи «соціалістичних фабрик» і т.п.

А про демографічні показники в українському селі в 1921–1929 рр. годі й згадувати: масовий штучний голод 1921–1923 рр., який забрав мільйони життів; через погіршення умов праці і побуту, котрі були спричинені такою економічною політикою, фіксується зниження середньої тривалості життя, зростання смертності в молодому віці, зменшення загального коефіцієнта народжуваності та ін. Колективізація побуту і праця як технологія соціального інжинірингу більшовиків, як засіб модернізації радянського суспільства априорі передбачала знищення традиційної ролі чоловіка та жінки в українській родині, перетворення останніх на рядових «армії робітничого класу», що мала бути основним ресурсом індустріалізації та колективізації. Це, зокрема, як переконливо довів італійський учений А. Граціозі, і породжувало «жіночі бунти», бо супроводжувалося також численними арештами чоловіків³⁴.

Якщо звернутися до правового аспекту, що логічно і закономірно впливає з зазначених дій, котрі явно мали всі ознаки системно-організаційних заходів на політично-ідеологічному рівні, зрозуміло, що за своїм *спеціальним наміром* (*dolus specialis*) вони підпадають під класифікацію геноцидних дій, які визначені Конвенцією 1948 р. Зокрема, «спричинення тяжких тілесних ушкоджень або розумового розладу у членів... групи», «навмисне створення для такої групи життєвих умов, які розраховані на цілковите або часткове її фізичне знищення», «заходи, розраховані на цілковите або часткове недопущення дітонародження у середовищі такої групи»³⁵.

Йдеться про *якісні ознаки наміру до геноцидних дій*, а не про пред'явлення документа відносно плану злочину, на відсутності якого постійно вказують прихильники негеноцидної концепції. А вони наявні, беручи до уваги вищевказані аспекти стосовно знищення «парагромадянського» селянського суспільства і демографічний чинник. Не кажучи вже про феномен «зайвого населення», тобто такого, що не може бути інтегроване в радянську економіку (його кількість відповідно до розрахунків НКЗС УСРР в 1926 р. становила понад 5 млн. осіб, у 1931–1932 рр. за розрахунками НКЗС УСРР кількість мала зрости до 7,7 млн. осіб) та непосильний план хлібозаготівель на 1931 р.

На рахунок хлібозаготівельного плану, то йому варто приділити особливу увагу, що і робить В. Василенко. Дослідник зазначає, що Україна не виконала його повністю (замість запланованих 7,7 млн. т. зерна було зібрано 7 млн. т.), але це не завадило вивести із сіл великі обсяги збіжжя, внаслідок чого в багатьох місцевостях України (у Харківській, Київській, Одеській, Дніпропетровській, Вінницькій областях) вже у 1931 р. секретно-політичний відділ ОГПУ документально фіксував «продускладнення» та «недоїдання». До речі, тодішня преса, що зберігається в фондах Державного архіву друку Книжкової палати України, містить схожі вирази на кшталт «продовольчі труднощі», «прорив на господарському фронті», «допомога від недороду» тощо,

що також є певним аргументом на користь Голодомору-геноциду, адже навіть приховувати труднощі і відмовлятися від допомоги інших країн, якщо тільки ти не маєш свідомого наміру чинити терор і тримати у покорі.

На перший погляд немає прямого наміру влаштувати голод, швидше йде мова про накопиченні великих централізованих запасів сільгосппродуктів, котрі необхідні для отримання валюти і використання її на благо індустріалізації, а ще для створення потужного радянського військово-промислового комплексу. Проте, зазначає В. Василенко, «не викликає сумніву той факт, що більшовицьке керівництво *не могло не усвідомлювати* [курсив автора – О.С.]: систематичне продовження свавільної грабіжницької практики хлібозаготівель через запровадження таких планів викличе широкомасштабний голод і прирече мільйони селян на голодну смерть». І далі додає: «оскільки в попередні роки потенціал українського села було істотно підірвано, ці плани виявились абсолютно непосильними. Їх затвердження було рівнозначним затвердженню планів убивства українських селян голодом»³⁶.

Далі простежується чіткий зв'язок. Після створення, як ми вже помітили, у системний і спланований спосіб підґрунтя, коли віками нагромаджуваний досвід господарювання на землі здавався тепер непотрібним, відверто антигуманний і «злочинний» хлібозаготівельний план поглибив геноцидні дії з боку більшовицької влади, доповнивши їх політичними репресіями та фізичним насиллям. Мова йде про постанови ЦК КП(б)У від 18 листопада 1932 р. та РНК УСРР від 20 листопада 1932 р., в яких йшлося про заборону видавати натураванси, а видані вже вилучати, натуральні штрафи розміром 15 місячних норм здавання колгоспом м'яса, розширене тлумачення яких давало можливість не обмежуватися м'ясними натуральними штрафами, а далі вилучати інші продукти харчування, прикриваючись боротьбою за виконання планів хлібозаготівель. Саме це дало підстави С. Кульчицькому стверджувати: «Ми повинні визнати геноцидом терор Голодом, застосований проти українців в УСРР і на Кубані під приводом хлібозаготівель»³⁷.

Наступні правові «сліди», – серед яких рішення ЦК КП(б)У, затверджене Політбюро 18 листопада 1932 р., про занесення колгоспів-боржників на «чорну дошку», відносно виконання якого 6 грудня було ухвалено РНК УСРР і ЦК КП(б)У спільну постанову «Про занесення на «чорну дошку» сіл, які злісно саботують хлібозаготівлі», підписану головою РНК В. Чубарем та генеральним секретарем ЦК КП(б)У С. Косіором; телеграма Сталіна за власним підписом від 1 січня 1933 р., яку той направив українському керівництву, де містилася постанова ЦК ВКП(б), в згідно якої «ті з них [колгоспники і трудівники – О.С.], які добровільно не здадуть державі раніше розкрадений та прихований хліб, піддаватимуться репресіям», «щодо колгоспників, колгоспів та одноосібників, які вперто продовжують ховати розкрадений та прихований від обліку хліб, застосовуватимуться найсуворіші заходи покарання»³⁸, – лише погіршили ситуацію, яка закінчилася масовим вбивством людей за допомогою Голодомору. Підтвердження цьому, десятки тисяч свідчень тих, хто пережив ті жахливі роки. Під час роботи Комісії Конгресу США з українського голоду завдяки Д. Мейсу було розшифровано у 1986–1988 рр. і вперше опубліковано у 1990 р. свідчення 210 осіб. Українською мовою вони з'явилися у 2008 р. і були надруковані у чотири томному збірнику «Великий голод в Україні».

Тому, коли прибічники негеноцидної концепції вдаються до аргументів найбільш ґрунтовної на їхню думку праці Р. Девіса і С. Віткрофта, серед яких, по-перше, надмірне розширення посівних площ, яке спричинило руйнування традиційних схем землекористування, по-друге, зменшення тяглової сили, по-третє, погіршення якості обробки землі (деморалізація селян, брак досвіду, знань організації виробництва за нових обставин), і, по-четверте, погана погода у 1931 і 1932 рр.³⁹, вони, або свідомо, або від недостатньої обізнаності, але ігнорують той факт, що вказані чинники лише доповнили централізовано узгоджені інструкції та розпорядження більшовицької влади на чолі з І. Сталіним, котрі підводили селян до голодної смерті, підсиливши тим самим ефект геноцидних дій.

Відносно етнокультурного і часткового морально-психологічного аспектів Голодомору 1932–1933 рр. в Україні, то у нас є окреме дослідження з цього приводу, котре виконане в руслі традицій, які були започатковані спільно Асоціацією дослідників Голодоморів в Україні та Інститутом історії України НАН України, що вперше актуалізували проблему морально-психологічних наслідків цієї трагедії на конференції 1998 р.⁴⁰, а ще історичних студій В. Марочка, якому вперше вдалося розкрити ті вражаючі деформації, що їх зазнав життєвий світ українців, їх культура, звичаї, сім'ї під час колективізації та Голодомору. «Терор голодом із селянина-власника творив людину безвільну, бездумну, безініціативну, упокорену страхом. Втрачалися давні господарські традиції і переривалося культурне спадкоємництво. Усі дії радянської влади – знищення

найпрацьовитішого прошарку населення, ремісників, кустарів, сільської інтелігенції – були засобом руйнування традиційної української культури та цілковитого духовного знекровлення етносередовища»⁴¹.

Завдяки співпраці дисциплінарних зон в контексті історичного дослідження трагічних подій 1932–1933 рр., ми отримуємо всі підстави для імплементації та легітимації категорії «Голодомор-геноцид» в межах «Memory Studies», «Genocide Studies» та історіографічної науки в Україні. Саме полідисциплінарний контекст є тим науковим фундаментом, що переводить цей термін з ряду «страждальної термінології» до академічного інструментарію. Автор терміну «геноцид» (від грецького «genos» – раса, рід та латинського «cide» – вбивство) польський дослідник єврейського походження, професор Єльського університету Р. Лемкін, який започаткував цю тенденцію у поняттєво-категоріальній площині, висунув вперше пропозицію під час 5-ї Міжнародної конференції щодо уніфікації карного права в Мадриді в 1933 р. «проголосити знищення расових, релігійних чи соціальних груп злочином згідно з правом народів»⁴². Дослідник в термін «геноцид» вкладав наступний зміст: «У цілому геноцид не обов'язково означає негайне знищення нації, за винятком того, коли він здійснюється через масові вбивства всіх членів нації. Він швидше свідчить про *скоординований план різноманітних дій* [курсив авт. – О. С.], які спрямовані на знищення найважливіших засад існування національних груп з метою винищення самих груп. Такий план передбачає дезінтеграцію політичних і соціальних інститутів, культури, мови, національної свідомості, релігії та економічних засад існування національних груп, а також на знищення безпеки особи, її свободи, здоров'я, гідності, ба навіть життя індивідів, які належать до таких груп. Геноцид спрямований проти національної групи як цілісності, із застосуванням дій, спрямованих не особисто проти індивідів, а як членів національної групи»⁴³.

Таким чином, відштовхуючись від дефініції Р. Лемкіна і розглянувши полідисциплінарний потенціал історичного дослідження трагічних подій 1932–1933 рр. в Україні, хотілося б зробити наступні висновки:

- по-перше, всебічне продуктивне дослідження такої міждисциплінарної проблеми як Голодомор можливе сьогодні шляхом подолання «замкненості» на джерелознавчому та історіографічному підході через розширення соціокультурного контексту та методологічного ракурсу в полідисциплінарному напрямку («Memory Studies» на тлі історичного, соціологічного, психологічного, культурологічного та герменевтичного сегментів, «Genocide Studies» та радянології (Sovietology), студій (Trauma Studies) та ін.;

- по-друге, основним підґрунтям полідисциплінарності в історичному дослідженні Голодомору 1932–1933 рр. є емпірична реальність українського села, пізнання якої не обмежується прямим прочитанням фактографічно-документального канону, натомість вимагає включення та інтерпретації даних етнографії і етнополітології, демографії, права, психології тощо на тлі історичного аналізу Голодомору, які доповнюють історіографічні польові практики;

- по-третє, співпраця дисциплінарних зон в контексті історичного дослідження трагічних подій 1932–1933 рр. в Україні, дає підстави для імплементації і легітимації категорії «Голодомор-геноцид» в науковому дискурсі, якою позначається *спеціальний намір і організований (а відповідно і спланований згідно з цим наміром) набір належних дій з боку комуністичної влади, спрямованих на знищення базових засад існування українців як етносу, «парагромадянського» суспільства та нації, шляхом «колективізації побуту» та підтримання голоду у режимі терору, що спричинило непоправну деформацію морально-психологічного клімату та звичного (традиційного) їх способу життя, призупинивши процеси становлення громадянського суспільства та слідування європейській моделі економічного та політичного розвитку в Україні на довгі роки.*

¹ Dreyfus H. Being in the World: A Commentary on Heidegger's Being and Time, Division I. Cambridge, Mass: The MIT Press, 1991. – 384 p.; Searle J. The Construction of Social Reality. – New York: The Free Press, 1995. – 256 p.

² Солдатенко В. Ф. Трагедія тридцять третього: нотатки на історичному зрізі // Національна та історична пам'ять: зб. наук. праць. – Вип. 3. – К., 2012. – С. 52.

³ Там само. – С. 77.

⁴ Воляннюк О. Memory studies у категоріях: пошук канонічних моделей та міждисциплінарних новацій // Національна та історична пам'ять: зб. наук. праць. – Вип. 3. – 2012. – С. 118–128.

⁵ Калакура Я. С. Національна пам'ять: історіографічний контекст // Національна та історична пам'ять: зб. наук. праць. – 2012. – Вип. 4. – С. 30–41.

- ⁶ Киридон А. М. Студії пам'яті у соціогуманітарному мейнстрімі України: осмислення перспективи // Історична пам'ять. – 2015. – № 32. – С. 9–22.
- ⁷ Кромм М. М. Междисциплинарность и возникновение новых направлений в исторической науке (на примере исторической антропологии) // Стены и мосты: междисциплинарные подходы в исторических исследованиях: материалы Международной научной конференции, Москва, РГГУ, 13–14 июня 2012 г.; отв. ред. Г. Ершова, Е. Долгова. – М., 2012. – С. 40–49.
- ⁸ Маловичко С. И. Румянцева М. Ф. Понятие «эмпирическая реальность исторического мира» как основа полидисциплинарности в источниковедческой концепции исторического познания // Стены и мосты: междисциплинарные подходы в исторических исследованиях: материалы Международной научной конференции, Москва, РГГУ, 13–14 июня 2012 г.; отв. ред. Г. Ершова, Е. Долгова. – М., 2012. – С. 136–143.
- ⁹ Раттур М. В. Междисциплинарные связи исторической науки: ретроспективный взгляд // Стены и мосты: междисциплинарные подходы в исторических исследованиях: материалы Международной научной конференции, Москва, РГГУ, 13–14 июня 2012 г.; отв. ред. Г. Ершова, Е. Долгова. – М., 2012. – С. 191–199.
- ¹⁰ Безансон А. Лихо століття. Про комунізм, нацизм та унікальність голокосту. – К., 2007. – 136 с.
- ¹¹ Василенко В. Методологія правової оцінки Голодомору 1932–1933 рр. в Україні як злочин геноциду // Голодомор 1932–1933 років в Україні як злочин геноциду згідно з міжнародним правом; наук. ред.: В. А. Василенко, М. М. Антонович. – К., 2013. – С. 13–73.
- ¹² Васильєв В., Віола Л. Колективізація і селянський опір на Україні (листопад 1929–березень 1930 рр.). – Вінниця, 1997. – 536 с.
- ¹³ Грациози А. Великая крестьянская война в СССР. Большевики и крестьяне. 1917–1933. Пер. с англ. Л. Ю. Пантиной. – М., 2001. – 96 с.
- ¹⁴ Дэвис Р., Уиткрофт С. Годы голода. Сельское хозяйство СССР. 1931–1933. – М., 2011. – 544 с.
- ¹⁵ Калакура Я. С. Новітня історіографія Голодомору 1932–1933 рр. як геноциду українського народу: надбання та прорахунки // Персонал. – 2008. – № 1. – С. 105–113.
- ¹⁶ Касьянов Г. Danse macabre. Голод 1932–1933 років у політиці, масовій свідомості та історіографії (1980-ті – початок 2000-х). – К., 2010. – 271 с.
- ¹⁷ Конквест Р. Жнива скорботи. Радянська колективізація і голодомор. – К., 1993. – 284 с.
- ¹⁸ Кульчицький С. В. Ціна «великого перелому». – К., 1991. – 432 с.; Кульчицький С. В. Голод 1932–1933 рр. в Україні як геноцид: мовою документів, очима свідків. – К., 2008. – 239 с.
- ¹⁹ Марочко В. І. Голодомор в Україні 1932–1933 рр.: Причини і наслідки. Конспект лекцій. – К., 1994. – 64 с.; його ж. Національні меншини в роки Голодомору // Голод 1932–1933 років в Україні: Причини та наслідки; редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. – К., 2003. – С. 527–532.
- ²⁰ Мейс Д. Політичні причини голодомору в Україні (1932–1933 рр.) // Український історичний журнал. – 1995. – № 1. – С. 34–48.
- ²¹ Портнов А. Концепції геноциду та етнічних чисток: західні наукові дискусії і місце і них українських сюжетів // Україна модерна. Війна переможців і переможених. – 2008. – № 13(2). – С. 82–114.
- ²² Слободян Л. О. Голодомор 1932–33 рр. як етнічний та культурнодуховний геноцид українського народу: історіографія питання // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – 2013. – № 3. – С. 100–109; його ж. Джерельні свідчення штучного характеру Голодомору в Україні 1932–1933 років // Українознавство. – 2013. – № 1. – С. 41–51.
- ²³ Стасюк О. О. Геноцид українців: деформація народної культури. – К., 2008. – 224 с.
- ²⁴ Таугер М. Голод, голодомор, геноцид: Голод, сельское хозяйство и советская сельскохозяйственная политика [пер. с англ.] // Еженедельник «2000». – К., 2008. – 427 с.
- ²⁵ Харченко В. Трагічна сторінка спільної радянської історії. Нові документи про голод початку 1930-х років в СРСР: Україні // Комуніст України. – 2009. – № 3–4. – С. 132–168.
- ²⁶ Юрченко Л. Голодомор: українська трагедія в європейському історичному контексті // DW.DE. – 12.09.2011. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dw.de/dw/article/0,,15377568,00.html>
- ²⁷ Маловичко С. И. Понятие «эмпирическая реальность исторического мира» как основа полидисциплинарности в источниковедческой концепции исторического познания... – С. 138.
- ²⁸ Риккерт Г. Науки о природе и науки о культуре: пер. с нем.; общ. ред. и предисл. А. Ф. Зотова; сост. А. П. Полякова, М. М. Беляева; подгот. текста и прим. Р. К. Медведевой. – М., 1998. – С. 147–148.
- ²⁹ Нора П. Предисловие к русскому изданию // Франция-память. – СПб., 1999. С. 9–10.
- ³⁰ Медушевская О. М. Эмпирическая реальность исторического мира // Вспомогательные исторические

дисциплины – источниковедение – методология истории в системе гуманитарного знания; материалы XX науч. конф. – М., 2008. [Ч. 1]. – С. 24–34.

³¹ Там само. – С. 24.

³² Киридон А. М. Студії пам'яті у соціогуманітарному мейнстрімі України: осмислення перспективи... – С. 10.

³³ Маркова С. В. Суспільно-політичні зміни в українському селі у контексті формування комуністичної системи (1917–1933 рр.): дис. ... док. іст. наук. – Кам'янець-Подільський, 2015. – С. 350.

³⁴ Грациози А. Великая крестьянская война в СССР... – С. 53.

³⁵ Василенко В. Методологія правової оцінки Голодомору 1932–1933 рр. в Україні як злочин геноциду... – С. 19.

³⁶ Там само. – С. 22.

³⁷ Кульчицький С. В. Голод 1932–1933 рр. в Україні як геноцид... – С. ?????

³⁸ Василенко В. Методологія правової оцінки Голодомору 1932–1933 рр. в Україні як злочин геноциду... – С. 25.

³⁹ Дэвис Р. Годы голода. Сельское хозяйство СССР. 1931–1933... – С. 441–445.

⁴⁰ Голод-геноцид 1933 року в Україні: історико-політичний аналіз соціально-демографічних та морально-психологічних наслідків: Міжнар. наук.-теор. конф., Київ, 28 лист. 1998 р.: Матеріали. – К., Нью-Йорк, 2000. – 536 с.

⁴¹ Стасюк О. О. Геноцид українців: деформація народної культури... – С. 147.

⁴² Lemkin R. Genocide as Crime Under International Law // American J. Int. L. – 1947. – Vol. 41. – P. 146.

⁴³ Lemkin R. Axis Rule in Occupied Europe. – Washington, DC: Carnegie Endowment for International Peace, 1944. – P. 80.

В статье обосновывается необходимость и эффективность применения категории «Голодомор-геноцид» в контексте междисциплинарного исторического исследования трагических событий 1932–1933 гг. в Украине. Выяснено, что тот подход, которым оперируют представители негеноцидного направления в ходе трактовки этих событий, ограничен документально-фактографическим каноном и историографическим стилем, и для того, чтобы понять правду, масштаб и значение событий 1932–1933 гг. в украинской истории, нужно обратиться к сотрудничеству дисциплин и дискурсов. Предложено семантическую матрицу категории «Голодомор-геноцид», когда речь идет о специальном намерении и организованном наборе необходимых действий со стороны коммунистической власти, направленных на уничтожение украинцев как этноса, «парагражданского» общества и нации, путем «коллективизации быта» и поддержания голода в режиме террора.

Ключевые слова: Украина, украинское село, Голодомор-геноцид, 1932–1933 гг., историческое исследование, полидисциплинарный подход.

In the article the necessity and efficiency of applying the category «Holodomor-genocide» in the context of tragedy events research of 1932–1933 in Ukraine is substantiated. It is found out that the approach which is used by the representatives of non-genocide direction during these events is limited by the documentally-factorially canon and historical style and for understanding the truth, scale and meaning of the events of 1932–1933 in the Ukrainian history, it is necessary to come to the co-operation with disciplines and discourses. It was suggested the semantic matrix of the category «Holodomor – genocide» when they speak about some special intention and organized collection of necessary activities from the communist party power directed on the Ukrainians destruction as ethnos, «para-civil» society and nation by means of «collectivization of life» and supporting hunger in the regime of terror.

Keywords: Ukraine, Ukrainian village, Holodomor-genocide, 1932–1933, historical research, multidisciplinary approach.